

LIDT OM CARL DEICHMANS SAMLINGER

AF AXEL ERNST

Biskop Bartholomæus Deichman, der kom til at spille en betydelig Rolle i den Kommission, der blev nedsat til at undersøge Uregelmæssighederne ved Møntmesteren i Kongsberg, Heinrich Christopher Meyers Udmøntninger, navnlig af de norske Kroner fra 1725 og 1726¹, havde en Søn, Carl Deichman, f. ca. 1700, død 21. Januar 1780, der blev Jernværksejer i Norge og var en af sin Tids norske Kulturpersonligheder, hvorom vidner bl.a. hans Korrespondance med Mænd som Hans Gram, Hielmstjerne, Klevenfeldt, Langebek, Suhm m.fl. – I 1758 var han blevet Medlem af Videnskabernes Selskab i København, i hvis Skrifter (Bd. IX og XI) han skrev en Række Afhandlinger med Emner fra Norges Bjergværksdrift, navnlig Guld- og Sølvfundene, men desuden var han ivrig Samler og fik – takket være sine gode økonomiske Forhold – samlet et betydeligt Bibliothek, der indeholdt ikke faa numismatiske Værker, Manuskripter, originale Breve, Mønter og Mineralier m.v., hvilket han ved et kort før sin Død oprettet Testamente skænkede til offentligt Brug i Christiania, hvor Bibliotheket danner Grundstammen i Oslo kommunale Bibliothek, Det Deichmanske Bibliothek².

Over Deichmans Samlinger udkom i Christiania 1790 Cancellie-Raad Carl Deichmans Samlinger af Bøger, Naturalier, Mynter med mere skænket til offentlig Brug i Christiania, med et Forord (S. III–XX) af Lægen Johannes (Hans) Möller³, dateret 16. Februar 1790, og Legators Fortale (S. XXI–XXXII).

Medens Deichmans betydelige Bibliothek, der ofte er behandlet i Litteraturen, ikke her skal nærmere omtales, skal jeg derimod gøre enkelte Bemærkninger om hans øvrige Samlinger, navnlig af numismatisk Interesse.

Samlingen indeholdt saaledes⁴ Stemplerne til M. G. Arbiens Medaille i Anledning af den oldenborgske Kongestammes 300-Aars Jubilæum 1749 med Reversen,

¹ Cancellieraad Deichman: Historiske Efterretninger om Sølv-Verket Kongsberg, trykt i Skrifter, som udi det Kongelige Videnskabers Selskab ere fremlagde, og nu til Trykken befordrede. XI. Deel. Kbhvn. 1777, S. 249 ff. – J. Wilcke: Kurantmønten 1726–1788, Kbhvn. 1927, S. 234–238.

² Om Carl Deichman, se H. Ehrencron-Müller: Forfatterleksikon, Bd. II, Kbhvn. 1925, S. 344–345, og Norsk biografisk Leksikon, Bd. III, Oslo 1926, S. 299–300.

³ Hans (Johannes) Möller (1736–1796); se om ham H. Ehrencron-Müller 1. c., Bd. VI (Kbhvn. 1929) S. 40–41, og Norsk biogr. Leksikon, Bd. IX, Oslo 1940, S. 562–563.

⁴ S. 385: »Tvende originale Stempler af Staal«.

fremstillende det den 18. December 1748 aabnede kongelige Skuespilhus paa Kongens Nytorv i København⁵, hvis For- og Bagsidestempler ikke synes at have nogen egentlig Forbindelse, og hvoraf der vistnok kun er taget et enkelt Prøveeksemplar i Bly, som synes første Gang at være publiceret i Grev Otto Thotts store Møntkatalog⁶. – Ved Auktionen over Thotts Samling i Februar 1790 erhvervedes Blyeksemplaret af den kgl. Møntsamling i København for 4 Mark, og i »Beskrivelsen« fra 1791 bemærkes om Medaillen, at den er »slagen paa Jubelfesten og har tillige Hensigt til det Aaret tilforn paa Kongelig Bekostning færdigblevne Comediehuus«, men Blyeksemplaret blev senere udskudt »som den kgl. Samling

Komediehuset. 1748.

uværdig«, og det paagældende Eksemplar er sandsynligvis identisk med det, der nu findes i L. E. Bruuns Samling⁷ som Nr. 15675. – Skønt kun af Bly har Eksemplaret sin store Interesse som det sikkert eneste kendte Eksemplar af denne Medaille. – Selve Medaillestemplerne findes iflg. Oplysninger fra Deichmans Bibliothek i 1944 ikke mere paa Bibliotheket, men maa antages at være gaaet tabt.

Blandt Samlingens Manuskripter kan anføres (S. 336 Nr. 33) Christiani 4^{ti} Privilegier til Johan Post og Consortes, til at optage Sølv- Kobber- og Jern-Værker 1627, og adskillige Dokumenter om Møntmester Meyers Sag, om Mynte-Væsenet paa Kongsberg, Forslag til en nye Mynte-Foed, om Probering, Smeltning og Mynten (S. 336–337 og 349) samt »Tvende Breve paa Latin af Magnus og Petrus Jani Lucoppidan til Otto Sperling i sær om endeel Mynter fundne hos Ballen i Schierning og nogle Urner«⁸. – Blandt »gamle Skiøder og Breve« anføres S. 359

⁵ Georg Galster: Danske og norske Medailler og Jetons ca. 1535–ca. 1788, Kbhvn. 1936, S. 273 med Fig. 436 og S. 443. – »Beskrivelsen« 1791, S. 736 Nr. 34 d (Tab. XXVII. 2).

⁶ Thesaurus numismatum . . . Otto comes de Thott. Tom. II, Havniae 1789, pag. 447, Nr. 4625.

⁷ L. E. Bruuns Mønt- og Medaille Samling, Kbhvn. 1928, S. 473.

⁸ Carl Deichman I. c. 354 Nr. 118. Disse Breve og det deri omtalte sydfyenske Møntfund vil muligt blive behandlet i anden Sammenhæng.

Nr. 4 »Henrich Postes og Med-Interessenternes Skiøde og Afstaaelse eller Deeling mellem sig af Bærum, Edsvold, Fossum og Barboe Jern-Værker, Opsloe 5te April 1631. Original med Copie af Christiani IV. Privilegium til Johan Post (Faderen) paa alle Slags Berg-Værker at optage, 17de October 1627. Paa Pergament»⁹.

S. 376 i Deichmans Katalog anføres et Par norske Møntfund, der begge maa være gjort før 1780, uvist hvornaar. Det første er »En Metal Penge, fundet paa Giemsøe Closter 1776, da nogle Bygninger blev nedreven, med 3 Kroner og trende Franske Lillier, paa den anden en Globus eller et Æble, med et Kors oven paa»¹⁰.

Det andet og betydeligere Fund hidrørte fra Gaarden Rendesund i Solum Sogn i Bamle Provsti (i en Mose). Indholdet angives hos Deichman saaledes: 10 Stykker, hvoraf den ene synes at være den samme som Nr. 46 i Museo Regio, 29 Stykker af Canuti Magni, Ethelred, Alfred & c: og andre engelske Penge, 39 Stykker Ditto heele og 18 Stykker sønderbrudte gamle Mynter; Olai Engelbretsens, sidste Erke-Biskops Penge, som en 2 Skilling; desuden »Et smukt arbeidet Sølv Arm-Baad«. – Fundet er anført i O. Rygh: Om den yngre Jernalder i Norge¹¹, der dog angiver Antallet af sønderbrudte Mønter til 8 i Stedet for 18 og med Rette anfører, at Olav Engelbretsøns Mønt dog naturligvis ikke kan høre til dette Fund. – Da Størrelsen af sidstnævnte Mønt er angivet som en 2-Skilling, hvormed maa være sigtet til en 2 Skilling fra Chr. VII, hvis Diameter kun er ca. 18 mm, medens Olav Engelbretsøns Skillinger har en Diameter af ca. 25 mm, er det muligt, at den paagældende ærkebiskoppelige Mønt har været et noget slidt Eksemplar af en af Gautes Hvide (Schou S. 20 Nr. 1–13). Ved Henvisningen til Nr. 46 i Museum regium er formodentlig sigtet til Tab. XXV Nr. 46 i Lauerentzens Udgave; i saa Fald skulde den paagældende Mønt kunne henføres til Svend Estridsen, Viborg, Hauberg Type 65¹².

Blandt Samlingens Mønter er der kun Grund til at omtale følgende.

S. 378 Nr. 17, Speciedaler 1692 med Randskriften NICHT AUS. . . (Schou 13). –

⁹ Jfr. Carl Deichman i Det kgl. Vidensk. Selsk. Skrifter, XI, Kbhvn. 1777, S. 188, 190 og 289.

¹⁰ Det drejer sig sandsynligvis om en Nürnberger Regnepenning fra ca. 1500; conf. Catalogue de la collection de monnaies de feu Christian Jürgensen Thomsen, 2. partie, tome III (Copenhague 1876) Nr. 12622–25. Saadanne er oftere fundet i Danmark, saaledes i Aalborg (F.P. 1391), paa Antvorskov (F.P. 1560) og i Odense (F.P. 134), iflg. Meddelelse fra G. Galster, der endvidere har oplyst, at Giemsøe Closter sikkert er Gimsø Nonnekloster ved Skien, anlagt i Beg. af det 12. Aarhundrede. – Fundet synes ikke omtalt af Hans Holst i N.N.Å. 1942, S. 139 ff: Myntlikenende kulturminnen i norske funn.

¹¹ Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1877, S. 123–24. – Ligeledes Hans Holst i N.N.Å. 1936, S. 10, Fund Nr. 19, hvor »Olav Engelbretson«s Mønt ikke anføres. Antallet af sønderbrudte Mønter er ogsaa her opgivet til 8. – Samme i N.N.Å. 1943, S. 76, Nr. 44 b.

¹² Om denne Mønt, se Georg Galster: Møntfund paa Sjælland (før) 1690, Num. Foren. Mbl. XIV, S. 314–15 (Novbr. 1935). – Det maa antages udelukket, at der kan være sigtet til Mus. Reg. Tab. XXVIII. 46, der beskriver en Mønt fra Abel, Roskilde, Hbg. Type 2. – Muligt kunde der være Tale om en norsk Mønt, cfr. Stenersen: Græslidfundet, Pl. VI.

Nr. 26–27 er Minder om Møntmester Meyers Sag. Om Nr. 26, Krone, norsk, 1723, oplyses, at der heraf er møntet »en 30.000de som et Udbytte af den da nylig opfundne Anne Sophie Grube, og til en Present til samme Dronning, men blev en Aarsage at Sølv-Værket kom i Gield«. Om Nr. 27, Kroner 1725 og 1726, anføres: »Disse Aarsage til Myntemester Meyers Fortræd, da de næsten er et Lod mindre af Gehalt end de burde være, nemlig 10 Lod 13¹/₂ Gr.: og holder ikkun 9 Lod 8 Gr.: de af 1726 bedre. Til et Beviis at endog de af 1726 er for ringe, ligger herved i en Æske een af 1726 Aars giennemskaaret Crone, som holdt ikkun 9 Lod 11¹/₂ Gr.« – S. 379 Nr. 36 anføres om Specie-Rigsdaleren 1767 (Schou 1), at den er »Forbuden at udkomme, da den gandske Summa blev givet Prinsesse Sophia Magdalena til Udstyr da Hun gik til Sverrig«. – Her har vi Kilden til C. T. Jørgensens Oplysning S. 138 ad Nr. 28, som Wilcke forgæves har søgt verificeret¹³. Om Altona-Piasteren 1771 (S. 379 Nr. 39, Schou 6) oplyses, at »en stor Deel gik til China, men bleve hiembragte igien, da de ikke bleve modtagne«, og om Kongsberg-Piasteren (S. 379 Nr. 40–41) anføres, at de havde »netto samme Vægt som de Spanske«. At Deichman S. 381 Nr. 13 og S. 383 Nr. 54 forklarer L: G: paa Chr. IV's 3 Schilling lybsk 1644 som Lybsch-Geld i Stedet for Land-Geld, kan ikke overraske. – Mere mærkeligt er det, at han (S. 382 Nr. 28) sætter Frd. V's Zweidrittel 1761 »nach dem Leipziger Fuss« i Forbindelse med, at »Armeen laae i Meklenborg og Holsten«, uden at være opmærksom paa, at den som oldenborgsk Mønt var præget efter en særlig Møntfod. Blandt de faa Guldmønter er der kun Grund til at notere S. 385 Nr. 9, Guldmønten Schou 1684, 1, »vægtig ⁵/₈ Lod«. – De fremmede Mønter har kun ringe Interesse.

Mere interessant er det, at der S. 435 som Nr. 11 blandt »Guld-Stuffer. Minera auri« anføres »Fem smaae Stykker af den milde Spat fra Beständige Liebe, hvoraf de Ducater 1697 bleve myntede (paa Kunstammeret) med et Stykke deraf udbragt Guld«¹⁴.

Der sigtes herved til de meget sjældne dobbelte og enkelte Dukater (Schou 1697 Nr. 1–2, Beskr. 647–648, Tab. XL. 1–2, C. T. Jørgensen S. 106–07 Nr. 54–55). Det eneste kendte Sølvexemplar (Schou 1 a) stammer fra Overretssagfører i Sarpsborg J. P. B. Grimsgaards Møntsamling, der solgtes ved Auktion i København den 5. December 1889 som Nr. 956 til den kendte Møntsamler og numismatiske Forfatter, Generalmajor C. T. Jørgensen, fra hvis Samling Eksemplaret overgik til Guildals Samling (Nr. 2094) og derfra til L. E. Bruuns Samling (Nr. 10473). – Mønten har til Forbillede den kendte svenske Dukat fra Carl XI,

¹³ J. Wilcke: Kurantmønten S. 264. At denne norske Speciedaler fra 1767 ikke er optaget i »Beskrivelsen«, kan maaske støtte Deichmans Oplysning.

¹⁴ Cfr. Deichman i Vidensk. Selsk. Skr. XI, S. 97: Foruden et lidet Stykke udscheidet Guld har jeg og nogle Prøver af denne Guldertz.

den saakaldte Gripenhjelm's Dukat med Aarstallet 1695, der skal være præget i ca. 100 Eksemplarer af Guld, som Friherre Nils Gripenhjelm i 1695 fandt i Östra Silfbärgsgruben i Tuna Sogn i Dalarne¹⁵.

Kongsbergdukatene 1697 er tidligst omtalt og afbildet i det lærde Maanedsskrift *Nova literaria maris Balthici & Septentrionis*, Lübeck 1698, for September 1698, pag. 162–163, hvor det omtales, at Norges Sølvrigdom vel er almindelig bekendt gennem de under Christian V slagne Randskriftsspecier, hvoraf dog kun nævnes Randskrifterne »Hæc boreas . . . .«, »Saadan Nordens . . . .«, »Det Klipperne . . .« og »Danner Kongis . . . .«¹⁶, men at der i December 1697 i Kongsbergs Sølvminer ogsaa var fundet Guld, uden at Mængden dog angives, hvoraf disse Dukater var

Dukat. Kongsberg. 1697.

slaaet, og det tilføjes, at der forud i 1647 ogsaa var fundet Guld, hvoraf var møntet de saakaldte Brilledukater. – Dukaten fra 1697 blev optaget i Tillæget til Jacobæus' *Museum regium, Auctarium* 1699, af Johs. Lauerentzen, der først udkom i 1703, S. 40–41 (Tab. XXXVIII Nr. 10). – Det oplyses her, at der i 1697 i Kongsberg fra Gruben »Die beständige Liebe« var fremdraget en Masse, bestaaende af $8\frac{1}{2}$ Lod Guld og $7\frac{1}{2}$ Lod Sølv, hvoraf Oberberghauptmanden Schlaenbusch¹⁷ den 1. December 1697 havde ladet slaa denne Dukat, hvoraf et Eksemplar var oversendt Kongen, og samme Oplysninger gentoges i 2. Udgave af *Museum regium* ved Johs. Lauerentzen (1710), Tab. XX Nr. 148, hvorimod Guldmonterne lades uomtalt i *Tage-Register über Des Allerdurchläuchtigsten Grossmächtigsten*

¹⁵ *Sammlung L. E. Bruun, Kopenhagen. Schwedische Münzen. II. Teil. Frankfurt a.M. 1914. Adolph Hess Nachf. Nr. 1238 (Tfl. XLVIII). Beskrifning öfver J. F. H. Oldenborgs Samling af svenska mynt, Stockholm 1883, Nr. 1437. Bror Emil Hildebrand: Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, I. Del, Stockholm 1874, S. 449, Nr. 126. Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor, beskrifna af Bror Edv. Hyckert, I. Del (Numism. Meddelanden XVII, Stockholm 1905, S. 97, afb. Pl. 17 Nr. 4. – L. E. Bruuns Møntsamling Nr. 12530. – Carl Sahlin: Svenskt guld. Rig Bd. 11 (Stkh. 1928) S. 102.*

¹⁶ At Speciedalerne med Randskrifterne: »Store Konge . . . .«, »Nicht aus Silber sucht . . . .« og »I dette Ansigt . . . .« ikke her anføres, tyder paa, at disse – ogsaa nu sjældneste Randskriftsspecier – kun har været møntet i ringe Antal. – Deichman, l. c. XI, S. 292–293, siger om de 7 Slags Specie-Rigsdaler, at de er blevet saa »rare«, at kun faa kan opvise et fuldt Sæt deraf.

¹⁷ Som bekendt antoges Schlaenbusch ogsaa at være Ophavsmanden til de smigrende Randskrifter paa Chr. V's norske Specier 1687–1696, se Timm I, S. 199–200. – Om Schlaenbusch, se f. Eks. *Vidensk. Selsk. Skr.*, XI Bd., Kbhvn. 1777, S. 226–239, jfr. S. 97.

Königs und Herrn, Hn. Christian des Fünften, Königs zu Dennemarck . . . . .
Glorwürdigste Lebens- und Regierungs-Geschichte, Nebst Anfügung einiger
Medaillen . . . . Kopenhagen 1701, der antages forfattet af Johan Bartram Ernst,
men hvorpaa Johs. Lauerentzen havde erholdt kgl. Privilegium i 15 Aar.

I Deichmans Afhandling: Nogle Efterretninger om De Norske Guld-Ertzer, trykt i Videnskabernes Selskabs Skrifter, Bd. XI, S. 93–122, omtaler han S. 96 Dukaterne 1697 fra Gruben »Die beständige Liebe«, der var opdaget 1679, men hvor man først flere Aar senere fandt et Kvartsbaand, der blev befundet at være »halv gyldisk«. Af denne Erts, der vejede 2 Mark, blev udbragt $8\frac{1}{2}$ Lod Guld og $7\frac{1}{2}$ Lod Sølv, hvoraf Berghauptmanden (Schlanbusch) »lod mynte endeel Ducater, som forvares i det Kongelige Mynte-Cabinet. Mus. reg. Hvis Inscription gav Anledning til det bekjendte Mahr Wenig«. S. 234 omtaler Deichman kort, at »man 1697 fandt i Gruben Beständige Liebe gyldisk Sølv, hvoraf nogle Ducater ere, efter Schlanbusches Foranstaltning, blevne slagne paa Kongsberg«.

Nogen Oplysning om Størrelsen af Udmøntningen af dobbelte og enkelte Dukater 1697 findes ikke i Regnskaberne¹⁸. Deichman ses at have været af den Opfattelse, at kun en Del af det udvundne Guld blev anvendt af Schlanbusch til Udmøntning i Dukater, og at samtlige de udmøntede Stykker er indgaaet i og opbevares i det kongelige Møntkabinet (tidligere Museum regium), medens Resten forefandtes i Guldprøver, som havde fundet Vej til Datidens mange Mineraliesamlinger. – Han nævner saaledes S. 95, at en stor Del af de »rareste« Kongsbergske Sølv-Ertser saavel som andre Ertser er gaaet til Tyskland, og henviser i saa Henseende til en Berg-Raad Aug. Hen. Denkers Kabinet og et herover forfattet Katalog, der bl. a. indeholdt nogle Kongsbergske gyldiske Ertser, »formodentlig skienkede af hans nærbeslegted Berghauptmand Schlanbusch«. Og som anført var Deichman selv i Besiddelse af Prøver af Guldet fra Beständige Liebe, fremdraget i 1697, ligesom en Prøve heraf indgik i Museum regium, se 2. Udgave (1710), Part I, Sect. VII no. 4: »Minera auri, cui pars dimidia argenti admixta est«. Senere synes man derimod at være gaaet ud fra, at hele den udvundne Mængde Guld, $8\frac{1}{2}$ Lod, var anvendt til Udmøntning, saaledes Chr. Ramus, der¹⁹ anfører, at af det i 1697 udvundne Guld blev »slagne nogle enkelte Dukater, tilligemed et større Stykke paa $1\frac{7}{8}$ Dukat . . . Ikkun et lidet Antal er udkommet af disse, og man maae vel tilstaae, at den bekjendte Satire over disse Mynter: Mahr Wenig ikke kan ansees meget upassende, da den hele Masse, hvoraf disse udmyntedes, efter Deichmanns Beretning (Vidensk. Selsk. Skrifter, D. 11 S. 96 og 234) ikke skal have udgjort mere, end $8\frac{1}{2}$ Lod Guld«. Ramus har her oversat, at Oplysningen

¹⁸ J. Wilcke: Kurantmønten S. 37–38.

¹⁹ Historisk Beretning om de Guldmynter, som ere slagne i de danske Stater, trykt i Det skandinaviske Literaturselskabs Skrifter, 1807, 3. Aargang, 1. Bind, S. 188–189.

om den udvundne Guldmængde allerede forekommer i Tillæget til Museum regium og i 2. Udgave heraf.

Med den Autoritet, Chr. Ramus nød, er det naturligt, at hans Bemærkninger i det store og hele gaar igen hos senere Katalogforfattere²⁰. Thomsen, der forfattede Timms Katalog, bemærker saaledes om Dukaten: »Denne høist sjældne Guldmynt . . . . Da den hele Vægt af Guld, som fraskiltes Sølvet og *udmyntedes* kun bestod af $8\frac{1}{2}$ Lod, er dette Stykkes overordentlige Sjældenhed let at forklare«. – I Krebers Katalog anfører Sorterup om Dukaten, at der ialt var udvundet $8\frac{1}{2}$ Lod Guld, »af hvilket lille Quantum disse Ducater paa Oberberghauptmand Schlanbuschs Foranstaltning udmlyntedes, hvis store Sjældenhed er en naturlig Følge af deres ringe Antal«. Da samme Eksemplar atter solgtes paa Mohrs Auktion, betegnedes det som »rarriss.« uden nærmere Angivelse af de historiske Omstændigheder ved Udmøntningen. – C. T. Jørgensens Beskrivelse anfører om den dobbelte og enkelte Dukat: »Udmøntede af Guld fra Kongsbergminen, die bestandige Liebe, men kun i faa Exemplarer, da der ikke var mere end 26 Kvint Guld«. I hvert Fald de sidste Citater tyder paa, at saavel Thomsen som – med ham som Kilde – Sorterup og Jørgensen har regnet med, at hele den udvundne Mængde Guld, $8\frac{1}{2}$ Lod, blev udmøntet i enkelte og dobbelte Dukater, hvilket skulde give ialt omtrent 36 Dukater.

C. N. Schwach havde da ogsaa opfattet Forholdet saaledes, da han i Udsigt over de tre nordiske Rigers Myntvæsen, Throndhjem 1842, S. 64, citerede Timms Katalog, »at det af Sølvet fra beständige Liebe udskilte Guld beløb sig til $8\frac{1}{2}$ Lod . . . . Vel bliver Antallet af de Ducater, som deraf kunde myntes, endda ikke stort, og ikke ubeføiet Hollændernes Bemærkning, da de sloge en parodisk Ducat med Revers som den danske, men paa den anden Side Ordene: »MAAR WENIG«. Denne Ducat er vistnok sjelden, men kan dog ikke ansees saa sjelden som Christian den 4des . . . . Brilleducat«.

Denne urigtige Slutning kom Schwach til ved en Henvisning til, at Brilledukaten længe før det danske Møntvæsens Forfald ofte betaltes med fra 30 til 40 Rd. d. C., hvorimod Kongsbergdukaten 1697 paa Timms Auktion var betalt med 25 Rigsbankdaler, og at Brilledukaten ikke fandtes i Timms Samling. Han forkastede derfor Frederik Sneedorffs Angivende af, at der kun skulde være slaæet

²⁰ Fortegnelse over Georg Friderich Timms udmærkede Mynt- og Medaille-Samling. I. Deel, Kbhvn. Auktion 18. Julii 1831, S. 5, Nr. 23, hvilket Eksemplar købtes for 25 Rbdl. af Kreber, se Fortegnelse over Generalmajor v. Krebers Mynt- og Medaille Samling, 1. Afdeling, Kbhvn., Auktion 20. Juli 1841, S. 88, Nr. 739, hvor Mønten atter solgtes for 40 Rbdl. 1 Mark til Mohr, se Fortegnelse over Consul, Overkrigscommissair August Christian Mohr's Samling af Skandinaviens Mynter og Medailler, Kbhvn. 1847 (Auktion 4. Oktober 1847), S. 131, Nr. 1482. Paa denne Auktion erhvervedes Dukaten for 35 Rbdl. af Universitetets Myntkabinet i Christiania (Oslo). C. T. Jørgensens Beskrivelse har omregnet Vægten til 26 Kvint, skønt $8\frac{1}{2}$ Lod kun udgør 126 g.

3 à 4 Stk. som mindre rimelig.²¹ Alligevel har Sneedorff sikkert Ret. Naar man betænker, at Dukaten fra 1697 ikke indgik i saa store Samlinger som P. P. Nygaards, Hielmstiernes, Thotts, Suhms, Vintmøls og von Hemerts eller senere i Bille-Brahes Samling, synes det mig ret sikkert – sammenholdt med Oplysningerne hos Deichman – at der kun kan være præget ganske enkelte Eksemplarer, ja muligvis kun de Eksemplarer, vi kender den Dag i Dag, nemlig Dobbeltdukaten i Møntsamlingen i København og de 2 Eksemplarer af den enkelte Dukat, henholdsvis i Møntsamlingen i København og i Universitetets Møntkabinet i Oslo. – Saa omtalt, som disse Mønter har været, maa de fra første Færd have været meget efterspurgt blandt Samlere, saa der er al rimelig Grund til at antage, at de faa udmøntede Stykker – muligt har Schlanbusch selv beholdt et Eksempel ud over dem, der indgik til Museum regium – alle er blevet bevaret til Nutiden.

At Indskriften paa Reversen er affattet paa Tysk, kan ikke forbavse, da den skyldtes den tyskfødte Schlanbusch's Initiativ. – Citatet fra Jobs Bog, Kapitel 37, Vers 22, genfindes endnu i den danske reviderede Oversættelse fra 1871 af det gamle Testamente: »Af Norden kommer Guld«, medens Verset i den autoriserede Oversættelse af 16. December 1931 nu oversættes »Fra Norden kommer en Lysning«. – Den hyppige Omtale af Guld (fra Ofir) og Sølv i Jobs Bog synes at have været yndet i Kongsberg. Paa Jubelfesten for Sølvværket den 16. Juli 1723 prædikedes der saaledes over slige Citater fra Jobs Bog.

Schlanbusch kunde have god Grund til at indynde sig hos Kongen ved at lade præge de faa Guldmønter i 1697, thi han havde, før Guldet blev fremdraget, anvendt store Bekostninger paa Gruben, bl. a. ved at opføre en grundmuret Smeltehytte, der siden fik Navnet »Guldhuset«, og hans Dispositioner synes at have fremkaldt adskillig Kritik mod ham, som nu blev nogenlunde afværget ved det heldige Fund i »Bestendige Liebe«. Endnu ringere end i 1697 var Resultatet, da man i 1734 genoptog Gruben i Haab om at finde mere af »det kære Guld« (Deichman, l. c. XI, S. 97). Det lykkedes dog den svenske Friherre Daniel Tilas i 1735 at finde saa meget Guld, at der heraf kunde præges en lille Jeton i Guld af $\frac{1}{2}$ Dukats Vægt²².

²¹ Frederik Sneedorffs samlede Skrifter, 4. Del, indeholdende Forelæsninger over Fæderlandets Historie, 2. Bind, som indeholder Kongerne af den oldenborgske Stamme (Kbhvn. 1798), S. 231 f. med Note. »1697 gav en Grube i Kongsberg Guld, og man prægede danske Ducater. De havde den tydske Inskription: Aus Mitternacht kommt Gold. – Hollænderne havde uden Tvivl Ret da de sagde Mar wenig, thi kyndige Folk, som jeg har talt med derom, paastaae, der kom ikke mere end 3 à 4 ud«.

²² Numismatiska Meddelanden, XVII (Stockholm 1905), S. 212 (Reinhold Löfman, Nr. 1) og S. 239, Nr. 1 (Daniel Tilas). Guldeksempelaret skal være gaaet til Grunde ved en stor Ildebrand i Stockholm i 1751. – J. Wilcke: Kurantmønten, Kbhvn. 1927, S. 259–260. – Det fremgaar heraf, at dette Stykke, der tidligere er anført som en Halvdukat (Sølvafslag heraf), Beskr. 36 (Tab. IX. 1), Thomsen 1891, H. H. Schou S. 291, ikke er eller har været nogen Mønt. Foruden Sølvafslag, som ikke sjældent forekommer i Samlingerne, kendes ogsaa et Eksempel i Tin, se Glückstadts Auktionskatalog 15. September 1924 ff., S. 127, Nr. 3498, hvor Katalogforfatteren dog ogsaa har betegnet disse smaa Jetons som Ducatafslag.

Noget gaadefuldt er Deichmans Bemærkning om, at Indskriften paa Dukaten 1697 gav Anledning til »det bekendte Mahr wenig«, og Chr. Ramus Udtalelse om »den bekendte Satire over disse Mønter: Mahr Wenig«. Frederik Sneedorff henvører Udtalelsen til Hollænderne, der »havde uden Tvivl Ret da de sagde: Mar wenig, thi kyndige Folk, som jeg har talt med derom, paastaae, der kom ikke mere end 3 á 4 ud«. Naar Bemærkningen hos Schwach er udformet derhen, at Hollænderne slog en parodisk Ducat med Ordene »MAAR WENIG«, er dette sikkert uden Hjemmel. – Trods ret omfattende Eftersøgninger og Forespørgsel til Møntkabinettet i Haag har en saadan Spotmønt ikke kunnet eftervises.

Det er muligt, at der hos Schwach foreligger en Forveksling med den gamle Beretning om den hollandske Spotmønt over Griffenfeld²³, men iøvrigt synes »Mahr wenig« at have været et nu forglemt Mundheld. Maaske kan ogsaa Erindringer om Chr. IV's Brilledukater have spillet ind; paa disse lod Kongen som bekendt sætte Indskriften VIDE MIRA DOMI, »hentydende til dem, der nægte Guld i Norge at findes, men dog især Mynte-Betjentene og dem, som især modsagde, at forberørte Erts indeholdt Guld, ja, som endog havde sagt, at de vilde lade sig hænge, hvis Kongen fik Guld af det i 1646 fremdragne Erts.« – Navnlig i Udlandet skal disse Brilledukater have vakt megen Skepsis med Hensyn til, at de virkelig var præget af Guld, fundet i Norge, saaledes at Udtrykket »Mahr wenig« vilde falde naturligt i den Forbindelse.²⁴

Dukaterne og Dobbelddukaten fra Bestendige Liebe kan næppe anses for egentlig Mønt, beregnet paa at gaa i Omsætningen. – De maa nærmest betragtes som Skuemønter med Dukatpræg og har i saa Henseende en Del tilfælles ikke blot med Tilas' Jetons fra 1735, men ogsaa med den Guldmedaille, som i Anledning af Souverænitetetsjubelæet blev fremstillet af Guld bl. a. fra Edsvold²⁵.

²³ Georg Galster: Versehn ist verspielt. N. F. Mbl. V., S. 258–259 (Marts 1921). Spillejetonerne Chr. V, Nr. 774–776, Tab. LVI Nr. 8–10, antages af v. Pflugk, se efterf. Note, 1. c. S. 14–15, præget af Chr. Wermuth, hvilket dog ikke kan være rigtigt.

²⁴ Deichman, 1. c. XI, S. 100 og 198–199. J. Wilcke: Møntvæsenet under Christian IV og Frederik III i Tidsrummet 1625–70, Kbhvn. 1924, S. 91–93. Chr. Ramus 1. c. S. 164–165. Albert v. Pflugk: Brillenmünzen und Brillenmedaillen (Halle 1921), S. 11–12 (Sonderabdruck af Albrecht von Graefe's Archiv f. Ophthalmologie, Band 105).

²⁵ Se herom Deichman 1. c. XI, S. 113–114 og 121, »udvundet 26 á 27 Lod Guld, hvoraf gjort en »Schrote« til Jubelmedaillen, men det første Stempel sprang. Om denne Medaille, udført af Gabriel Andersen Lunde, se Georg Galster: Danske og norske Medailler og Jetons ca. 1533–ca. 1788, Kbhvn. 1936, S. 219–220, og Hans Holst: Kongsberg Mynts Gullmedaille til Suverenitetsfesten 1760, N.N.U.Mbl. 1940, S. 2–3. I mit Expl. af Timms Katalog har L. Læssøe ad S. 61 Nr. 387 gjort følgende Bemærkning: »Guldmedaillen, som fandtes i den Kgl. Samling, vejede 12³¹/₃₂ Lod, er nu 1869, solgt af Directeuren, og kjøbt af Christiania Universitet. – Herefter maa antages, at Guld-mængden har været beregnet til ialt kun 2 Medailler.

SUMMARY

Axel Ernst: From Carl Deichman's Collections

Shortly before his death the Norwegian mine-owner Carl Deichman (about 1700–1780) bequeathed his collections for public use, and his library still forms the basis of the municipal library in Oslo. A printed catalogue of his collections was published in 1790. The library contained not a few numismatic works, manuscripts, original letters, coins, minerals, as well as the dies for Arbien's medal of the Royal playhouse 1748, of which now only a leaden specimen in L. E. Bruun's collection is known. The manuscripts testify to Deichman's interest in coins and mining – he himself wrote several treatises in the papers of the R. Society of Science in Copenhagen, especially about the occurrence of gold and silver in the Norwegian mines. Numismatic information is attached to a few of the coins, for instance that the Norwegian Speciedaler 1767 was coined as a dowry for the sister of King Christian VII, Sophia Magdalena, on her marriage with the later Swedish King Gustav III, and that the piaster 1771 was not favourably received in the China trade, for which it was designed.

Some gold samples in Deichman's collection of minerals are of special interest, as they throw light on the ducats coined at Kongsberg in 1697, which at the earliest were published in *Nova literaria maris Balthici & Septentrionis*, Lubec 1698. Of these only a double-ducat is known (Royal Coin Collection of Copenhagen) and two single ducats (at the same place and in the Coin Cabinet of the University in Oslo) together with a silver impression of the double ducat in L. E. Bruun's collection. The inspiration is the Swedish »Gripenhjelms ducat« 1695, but the German legend originates from Oberberghauptmann Schlanbusch, who had been called in from Clausthal in Harzen, and who by means of this as well as by the Norwegian lettered edge Speciedaler coined 1687–1696 wanted to ingratiate himself with the Danish king. While earlier authors have generally supposed that all the gold of 8½ Lod extracted was used for coining ducats, this author is of opinion that only the specimens known to-day were coined, while the remainder of the gold went into the mineral-cabinets of that age. Earlier remarks to the effect that the small number of ducats was the occasion of the coining in Holland of a satirical ducat with the legend »Mahr wenig«, must be regarded as incorrect, as it has been impossible to prove the existence of such a coin. The recollection of Chr. IV's spectacle-ducats from 1647 with: »vide mira domi« has probably had something to do with this, as it is known that, especially abroad, the coining of these ducats of Norwegian gold has been doubted, though wrongly. The ducats 1697 cannot be regarded as coins proper, intended for currency, but as medals of Norwegian gold with a stamp like ducats. Of Norwegian gold from the same mine, »Beständige Liebe«, a small counter weighing ½ ducat was struck in 1735, and finally a big gold medal, also of Norwegian gold, was struck at Kongsberg in 1760, on the occasion of the jubilee of the sovereignty.